

Зоряна ЛАПІШКО

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ ПІД ВПЛИВОМ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ: ПРИКЛАД ПОЛЬЩІ

Проаналізовано досвід Польщі щодо реформування банківського сектору під впливом іноземного капіталу. На основі проведеного дослідження визначено основні позитивні та негативні зміни спричинені переходом контролю над польськими банками до іноземного інвестора.

The article contains analysis of Polish experience in the reforming of its banking sector under the influence of foreign capital. On the basis of the conducted research the main positive and negative changes caused by the transition of the control over the Polish banks to the foreign investors are determined.

На сучасному етапі розвитку ринку фінансових послуг все більшого значення набувають процеси консолідації та інтеграції серед його учасників, що супроводжуються приходом в національну економіку іноземного капіталу. Банки, як найактивніші учасники фінансового ринку одними з перших починають відчувати на собі усі позитивні та негативні наслідки глобалізації. Відтак, досвід нашого найближчого сусіда Польщі, щодо реструктуризації банківського сектору є досить показовим для вивчення та врахування у розбудові українського фінансового ринку.

Реформування банківської системи Польщі наприкінці 80-х років ХХ століття стало однією з найважливіших реформ в польській економіці. Процес приватизації банківської системи, ініційований урядом, розпочався з ухвалення Закону "Про банківську діяльність" (1989 р.) та Статуту Національного банку Польщі (НБП), що заклали основу для побу-

дови дворівневої банківської системи. Наприкінці 1988 року банківський сектор країни складався з: 3-ох державних банків, 2-ох банків у формі акціонерних товариств з 100% державним капіталом і 1-го кооперативного банку, що володів мережею 1663-ох малих регіональних кооперативних банків [1, 55]. У цей період участь Польщі у світовому обороті капіталу була дуже незначною.

Переломний момент наступив з прийняттям Закону "Про банківську діяльність" який визначив основні принципи доступу іноземного капіталу в банківську систему країни. Однак інтерес закордонних банків до фінансового сектору Польщі гальмувався через:

- суперечності в законодавчій базі країни;
- політичну та економічну нестабільність;
- перманентні зміни у ліцензійній політиці Національного банку Польщі.

В процесі становлення банківської системи Польщі можна виділити чотири етапи, упорядкованих яких відбулась повна демонополізація та реструктуризація польського банківського сектора. Протягом шістнадцяти років розвитку банківської системи Польщі перед центральним банком стояли різні цілі та завдання, що впливало на ліцензійну політику НБП та, в свою чергу, на активність іноземних інвесторів, обсяги і темпи напливу закордонного капіталу в банківський сектор країни.

На першому етапі (1990 р. – перша пол. 1992 р.) з метою демонополізації банківського сектора владою Польщі було створено дуже сприятливі умови для заснування банків за участю іноземного капіталу. А саме: податкові канікули до трьох років на суму вкладеного капіталу, можливість вкладення і утримання капіталу в іноземних валютах, можливість трансферу до 15% прибутку. В результаті такої ліберальної політики НБП, за досить короткий період часу, ліцензії отримали 8 банків з іноземним капіталом (серед яких найвідоміші Raiffeisen Centrobank SA, Amerebank, Citibank, IBP Bank) та відкрито 3 відділення закордонних банків. На той час важливим стимулом для приходу закордонних банків у банківський сектор Польщі було здійснення ними обслуговування своїх клієнтів – міжнародних фірм, що вели свою діяльність в Польщі і вимагали фінансових послуг на тому рівні, який не могли запропонувати “молоді” польські комерційні банки.

Проте, загальне погіршення фінансового стану більшості польських банків, суттєве збільшення неякісних кредитних портфелів кардинально змінили ліберальну політику Національного банку Польщі. Починаючи з другої половини 1992 року (другий етап) і практично до середини 1994-го, центральний банк не видавав нові ліцензії закордонним

банкам, побоюючись того, що це витіснить економічно слабкі польські банки. Метою НБП було зміцнити польський банківський сектор і не допустити його ослаблення. На цьому етапі відбулось вирівнювання прав закордонних та польських банків, через нівелювання вигоди щодо утримання іноземного капіталу в іноземних валютах [1, 57].

Водночас, центробанк опинився перед проблемою реструктуризації банківської системи, розв'язання якої вимагало, на думку фахівців, залучення іноземного інвестиційного капіталу на вигідних для Польщі умовах. Це дало новий шанс потенційним іноземним інвесторам прийти на польський ринок.

Відтак розпочався третій етап (друга половина 1994 р. – 1998 р.) під час якого Центральний банк спільно з Міністерством фінансів розробив і почав впроваджувати досить ефективну стратегію виходу банківського сектора Польщі з кризи. Національний банк Польщі визначив ціну доступу на польський ринок закордонних інвесторів:

- викуп польського банку якому загрожувало банкрутство;
- фінансова допомога при реструктуризації банку з важким фінансовим становищем, або допомога банку, який його перейняв.

Видача ліцензії закордонному банку або дозволу на викуп контрольного пакету акцій польського банку закордонним банком тепер залежала від його участі в процесі реструктуризації польського банківського сектора.

У той період основна ініціатива щодо розбудови банківського сектора Польщі перейшла до закордонних інвесторів. Було створено 10 нових банків та перейнято контроль над вісьмома польськими банками що потребували докапіталізації (табл. 1).

Таблиця 1

Наслідки реструктуризації польського банківського сектора під впливом іноземного капіталу в 1994–1998 рр.*

№	Назва польського банку	Назва іноземного банку, що перейняв	Рік
1	INTERBANK AT**	ABN AMRO BNK N.V.	1994
2	Solidarność Chase D.T. Bank AT	GE Capital Corporation i Selective American Financial Enterprises	1995
3	PETROBANK AT	LG Investment holdings BV	1996
4	Bank Rolno-Przemysłowy AT	Rabobank International Holding (Голландія)	1996
5	Bank Ogrodnictwa "HORTEX" AT	Generals Motors Acceptance Corporation	1996
6	Bank Przemysłowy AT	Union Group AS	1997
7	Bank Podlaski AT	AIG Consumer Finance Group, Inc.	1998
8	Bank Rozwoju Energetyki i Ochrony Środowiska "MEGABANK" AT	Bayerische Vereinbank AG	1998

* Складено за даними Національного банку Польщі

**AT – акціонерне товариство

Така політика центрального банку була позитивно оцінена економістами [2, 44], адже реструктуризація та докапіталізація польської банківської системи відбулася з найменшими втратами для Банківського гарантійного фонду і, в першу чергу, для клієнтів банківської системи. Упродовж цього етапу майже втричі збільшилась кількість банків з домінуванням іноземного капіталу (з 11 до 31) та одночасно не суттєво зменшилась (з 42 до 39) кількість банків з переважаням польського капіталу (табл. 2).

Однак, через активізацію процесів приєднання країни до ЄС та вступу у 1996 році до Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) Польща не зуміла повністю скористатись перевагами третього етапу і з 1999

року розпочався найбільш ліберальний четвертий етап в політиці регулювання участі закордонного капіталу в банківському секторі. Закордонні інвестори почали активно купувати навіть ті польські банки, що не потребували фінансової допомоги.

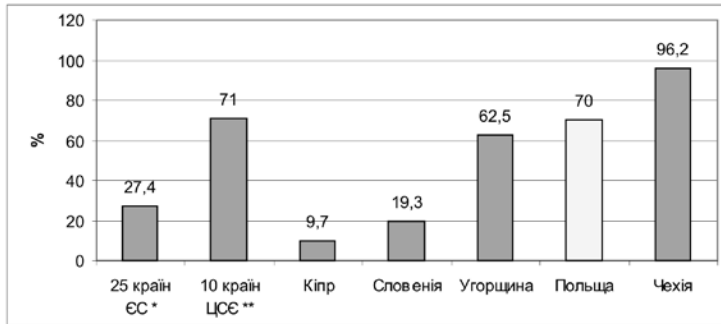
Відповідно до нового Закону "Про банківську діяльність" (1997) держава в особі Комісії банківського нагляду втратила можливість "через процедури відмови у видачі ліцензій на здійснення банківської діяльності та змін в складі акціонерів" [3, 109] контролювати наплив іноземних інвестицій у банківський сектор країни. Варто зауважити, що в більшості "старих" країн-членів ЄС у влади все ще залишаються певні повноваження, що дозволяють обмежувати

Таблиця 2

Кількість комерційних банків в Польщі у 1994–2005 рр.*

Показники	Роки											
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Комерційні банки, з них:	82	81	81	83	83	77	74	71	62	60	54	54
з переважаням держав. капіталу	29	27	24	15	13	7	7	7	8	7	5	4
з переважаням польського капіталу	42	36	32	39	39	31	20	17	7	6	8	7
з переважаням іноземного капіталу	11	18	25	29	31	39	47	48	47	47	41	43

* Складено за даними Звітів Національного банку Польщі.

* – частка банків з переважаючим іноземним капіталом в активах банківського сектору – середнє значення по 25-ти країнах ЄС;

** – частка банків з переважаючим іноземним капіталом в активах банківського сектору – середнє значення по 10-ти країнах Центрально-Східної Європи.

*** Складено за даними Комісії банківського нагляду НБП.

Рис. 1. Частка банків з переважаючим іноземним капіталом в активах банківського сектору (станом на 01.01.2005 р.)

доступ іноземного капіталу до банківських систем країн ЄС [3, 109]. Зокрема, середнє значення частки банків з переважаючою часткою іноземного капіталу в активах банківського сектору (станом на 01.01.2005 р.) для 25-ти країн ЄС – 27,4%, тоді як частка банків з переважаючим закордонним капіталом в активах банківського сектору Польщі на початку 2005 р. становила 70% (рис. 1).

Зі вступом до ОЕСР Польща прийняла умови, що значною мірою не відповідали інтересам польських банків. Було прийнято такі фундаментальні принципи, як:

- відмову від впровадження нових обмежень в сфері вільного руху капіталу та іноземних інвестицій;
- поступову відмову від уже існуючих обмежень;
- однакові умови для усіх країн членів ЄС.

І хоча Польщі вдалося відтермінувати зняття обмежень щодо банківського нагляду, ринку капіталів і посередників на цьому ринку, вільного переміщення капіталів та в оподаткуванні [2, 52], фактичне й повне відкриття ринку фінансових послуг настало з прийняттям правових

інструментів ОЕСР у 2000 році. В результаті кількість банків з переважанням приватного польського капіталу зменшилась з 31 в 1999 році до 7 банків в 2006 році. Під час четвертого етапу значно активізувались процеси консолідації банків у Польщі. З 1999 р. по 2001 р. відбулось приєднання 10 банків до інших потужних комерційних банків, що в основному були банками з переважаючим

іноземним капіталом.

На середину 2006 р. польський капітал контролював 11 банків, з них державі належали – 4 банки, один з яких був державним банком – Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK) і один – банк у формі акціонерного товариства з переважаючою часткою держави – PKO BP SA. Закордонні інвестори володіли контрольними пакетами акцій 43-ох комерційних банків.

В польському банківському секторі присутні інвестори з 19 країн. Станом на 01.03.2006 р. найбільшу частку на ринку мали банки з перевагою італійського, голландського та німецького капіталу [4, 7]. Частка італійського капіталу в активах польського банківського сектору змінилась не так давно. У 2005 р. відбулось перейняття італійським банком UniCredit контролю над банками Bayerisch Hypo і Vereinsbank AG, що зменшило частку банків з переважаючим німецьким капіталом на 10% та витіснило їх на третє місце.

Загалом, активізація діяльності закордонних банків в Польщі, яка мала місце на рубежі століть, принесла певні позитивні зміни для економіки в цілому та для розвитку банківської систе-

ми. Найбільш відчутні зміни відбулись саме починаючи з кінця третього етапу (1998 р.) та в перших роках четвертого (1999–2001 рр.), коли частка іноземного капіталу не набагато перевищувала частку польського капіталу (табл. 3). В цей період суттєво зросли такі показники, як відношення активів банківського сектора до ВВП та кількість відділень банків, що, в свою чергу, в наступних роках почали зменшуватись. Посилення конкуренції серед банків призвело до зменшення відсоткової маржі (середній показник у 1997 р. – 5,4%, а у 2006 р. – 3,3%).

Серед позитивних факторів іноземної інтервенції у банківську систему Польщі можна назвати:

- зменшення майже вдвічі кількості банків з “поганим управлінням”;
- значне зростання обсягів кредитування економіки та обсягів залучених депозитів;
- збільшення квоти гарантії Банківського гарантійного фонду до 22 500 євро [2; 4];
- полегшився доступ вітчизняних банків та підприємств до міжнародних ринків капіталу.

Свідченням позитивних змін у банківському секторі Польщі є також результати опитування серед споживачів банківських послуг та менеджерів компаній щодо якості діяльності банківських установ на польському фінансовому ринку. Дані опитування вказують на те, що думка населення та менеджерів компаній щодо діяльності банків покращується. Зокрема, у 1996 р. позитивними були відгуки 53% населення та 62% менеджерів, а у 2000 р. відповідно – 75% та 85% [2, 76].

З точки зору клієнтів, присутність у банківському секторі іноземного капіталу має позитивний вплив на:

- підвищення професійності і якості послуг, що надаються банками;
- впровадження *know-how*;
- якість управління;
- впровадження нових форм спеціалізації (інвестиційне консультування, страхування) і т. д.

Соціологічні дослідження щодо ролі іноземного капіталу в розвитку економіки Польщі проводяться щороку починаючи з 1995 року. Центр дослідження громадської думки (CBOS Польща) у 2006 році оприлюднив інформацію [5, 1–6] згідно

Таблиця 3

Окремі показники функціонування банківської системи в Польщі у 1995–2006 роках*

Роки	Частка інозем. капіталу в банківському секторі (в %)	Відношення активів банків. сектора до ВВП (в %)	Кількість відділень банків	Кількість зайнятих в банках	Відсоткова маржа (в %)
1995	19,24	48,8	---	136 048	---
1996	29,74	51,1	9 787	144 201	---
1997	41,52	52,8	9 883	147 095	5,4
1998	49,65	57,6	9 746	149 067	4,7
1999	55,97	59,1	10 428	149 638	4,0
2000	56,64	59,2	11 470	144 237	4,0
2001	61,3	61,8	10 721	138 822	3,5
2002	63,18	59,7	9 965	131 878	3,3
2003	63,28	58,1	9 162	124 093	3,1
2004	63,4	58,3	8 359	122 005	3,1
2005	64,2	59,8	8 378	124 689	3,1
03.2006	63,0	61,8	8 475	125 975	3,3

* Складено за даними Комісії банківського нагляду НБП.

Таблиця 4

Результати опитування населення Польщі проведено CBOS (Польща) щодо ставлення поляків до участі іноземного капіталу в банківському секторі*

Роки	Участь іноземного капіталу в банківському секторі повинна:		
	взагалі не обмежуватись	обмежуватись так, щоб закордонні інвестори не переважали в банків. секторі	обмежуватись і взагалі не повинна бути присутня в банків. секторі
	у процентах (%)		
2000	8	62	20
2001	9	60	20
2003	13	55	20
2006	19	64	9

* Складено за даними CBOS (Польща).

якої понад 60% поляків позитивно ставляться до присутності іноземного капіталу в економіці країни і лише 13% населення вважають, що його присутність в цілому не є корисною для економіки Польщі.

Щодо банківського сектора країни, то більшість населення вважає присутність іноземного капіталу необхідною умовою для розвитку банківництва в Польщі, однак за умов, коли іноземні інвестори не переважають на цьому ринку (табл. 4).

Тож, як свідчать результати опитувань, хоч серед населення країни зростає кількість задоволених діяльністю банківської системи Польщі, все ж більшість не підтримує ситуацію, що склалась за останні роки в банківському секторі, коли іноземні інвестори контролюють майже 80% капіталу комерційних банків в країні.

Незважаючи на те, що прихід на польський ринок іноземного капіталу в результаті приватизації та процесів об'єднань і поглинань банківських установ спричинив певні позитивні зміни, відчутного впливу банків на розвиток економіки не відбулось. Очіку-

валось, що після проведення приватизації ефективність банків підвищиться завдяки підвищенню мікроекономічної ефективності в умовах конкуренції. Насправді ж ефективність діяльності банків з переважанням іноземного капіталу не перевищувала ефективності банків з переважанням польського капіталу [6]. Зокрема, в період з 1998 року по 2003 рік, коли кількість закордонних банків та їх частка в активах банківського сектора невпинно зростала рентабельність активів нетто (ROA) і рентабельність капіталу нетто (ROE) (рис. 2) була нижчою порівняно з аналогічними показниками банків більшості країн Центрально-Східної Європи [7]. Також, за показником дохідності банківського сектора серед

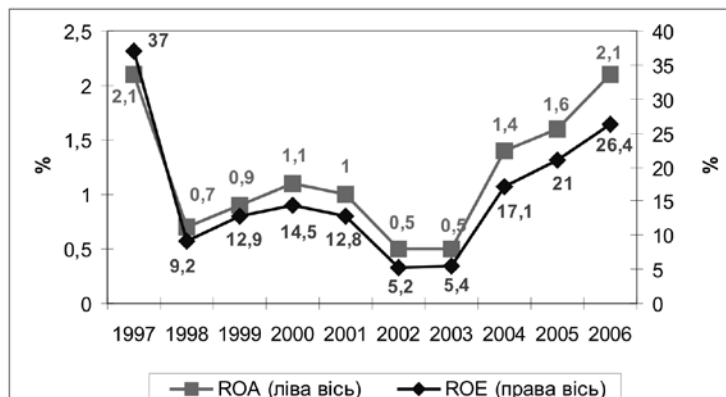

Рис. 2. Динаміка показників ефективності функціонування комерційних банків в Польщі [4, 7]

25-ти країн-членів ЄС у 2004 році Польща займала 11-те місце, і її випереджали такі країни ЦСЄ, як Словенія, Литва, Словаччина, Чехія [8].

Банки є важливим елементом фінансового ринку в розвиненій економіці та в економіці країн, що розвиваються. Як учасник ринку цінних паперів вони активно функціонують, як фінансові посередники, організатори емісій, інвестори та емітенти. На польському ринку муніципальних облігацій банки є найпопулярнішими інвесторами (понад 78%) та андеррайтерами емісій облігацій, що здійснюються муніципальними органами влади.

Варто зауважити, що ринок муніципальних облігацій є надзвичайно важливим для розвитку польських регіонів, реалізації у відсталих гмінах і воєводствах інвестиційних програм та для загального покращення економічної і соціальної ситуації в країні. Тим не менше, цей сектор виявився не привабливим для більшості банків з іноземним капіталом. Так, станом на кінець IV-го кварталу 2005 року основним організатором емісій муніципальних облігацій був польський державний банк PKO BP SA, що охоплював понад 52% від загального обсягу організованих емісій, на другому і третьому місці були теж державні банки – BGK (23,13%) і BOS (11,3%) [9].

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо зробити такі висновки:

1. Процес становлення сучасної банківської системи Польщі та прихід у цей сектор іноземного капіталу відбувався у чотири етапи, упродовж яких змінювалась та лібералізувалась ліцензійна політика Національного банку Польщі.

2. На третьому етапі було зроблено спробу за рахунок іноземних інвестицій оздоровити банківську систему, якій на той час загрожувала серйозна криза в

зв'язку з великою кількістю неефективних та економічно слабких банків. Однак, європейська спрямованість зовнішньоекономічної політики країни вимагала від Польщі ослаблення засад протекціонізму на користь повної відкритості банківського сектора для іноземного капіталу. Найбільш ліберальний четвертий етап розпочався з прийняттям країною засад ОЄСР у 1999 році.

3. Частка закордонних банків в польському секторі почала домінувати починаючи з 1999 року, що привело до збільшення розриву між вітчизняними, закордонними банками та польськими банками, перекупленими іноземними інвесторами. Через низький рівень капіталізації польські банки не могли ефективно конкурувати з закордонними банками, котрі поступово витісняли вітчизні інституції з їх власного ринку. Банки з іноземним капіталом почали відчутно зменшувати кількість працівників з паралельним зменшенням відділень на території Польщі, що привело до скорочення кількості робочих місць у банківському секторі країни та створило певні незручності для населення при отриманні банківських послуг.

4. Проведені соціологічні опитування вказують на те, що поляки загалом задоволені якістю банківських послуг та не проти того, щоб у цьому секторі були присутні іноземні інвестиції. Однак, більшість населення країни категорично проти того, щоб господарями вітчизняних банків ставали іноземці, що, в свою чергу, неминуче призведе до втрати польською владою контролю над банківською системою країни.

5. Банки з іноземним капіталом не цікавленні в підтримці розвитку регіонів Польщі, а також малого бізнесу, що не є надто прибутковим. Тому існує гостра необхідність збереження в регіонах саме банків з польським капіталом та

існуючої мережі відділень державного банку PKO BP SA.

Література

1. *System bankowy w Polsce w latach dziewięćdziesiątych.* – Warszawa: NBU GINB, 2001.
2. K. Dąbrowska, M. Gruszczyński. *Kapitał zagraniczny a transformacja sektora finansowego w Polsce*, Wydawnictwo naukowe PWN. – Warszawa 2001, st. 176.
3. W. L. Jaworski. *Konieczność zmian instytucjonalnych w nowych warunkach działania banków w Polsce.* – Warszawa 2001, Poltext, st. 330.
4. *Sytuacja finansowa banków w I kwartale 2006 r. Synteza.* – Warszawa: NBU GINB, wrzesień 2006.
5. *Kapitał zagraniczny w Polsce. Komunikat z badań.* – Warszawa, maj 2006. – www.cbos.pl
6. Anna Szelałowska. *Inwestycje zagraniczne w sektorze bankowym. Implikacja dla rynku kapitałowego.*
7. *Sytuacja finansowa banków w 2003 r. Synteza.* – Warszawa: NBU GINB, maj 2004.
8. *Sytuacja finansowa banków w 2005 r. Synteza.* – Warszawa: NBU GINB, maj 2006.
9. *Rating&rynek*, 30.06.2005. – www.fitchpolska.com.pl